

jegyzet-rovatot, mely a párizsi napló sok-sok szereplőjére vagy megemlítettjére vonatkozó legszükségesebb tudnivalókat tartalmazza. Hogy a Hazai nappalval kapcsolatos magyarázatok megadására is milyen tárgyi felkészültség teszi őt hivatottá, bizonyítja *Magyar századvég* című úttörő tanulmánya, mely pár évvel ezelőt jelent meg. De elsősorban nem a tárgyi tudás az, amelyért különösen stílszerűnek érezzük Halász Gábor szerepét Justh Zsigmond naplóhagyatékának sajtó alá rendezésében. Az elemző kedv ébersége s a szellemi alkat választékossága mintha valamelyes rokonságot teremtene kettőjük közt. A két napló mellé nemcsak jegyzeteket csatolt Halász Gábor, hanem két tanulmányt is, két Justh-jellemrajzot; azt hiszem, senki sem tudná ezeket jobban méltányolni, mint maga Justh Zsigmond, ha élne. (Elvégre élhetne még, 78 éves volna az idén).

Justh Zsigmond naplója értékes szellemtörténeti forrásmunka a magyar és a francia századvégről.

ZSIGMOND FERENC.

Bárd Miklós levelei és életrajza. (Bárd Miklós művei. Hatodik kötet.) Budapest, Singer és Wolfner é. n. (1940) 8-r. 299 l.

Bárd Miklós a¹ magyar költészetnek legkövetkezetesebb rejtőzködője. A maga neve alatt sohasem jelent meg tőle semmi sem. A közönség nem is részesítette sohasem abban a méltánylásban, amelyet költészetének értékeinél fogva megérdemelt volna. A közönségnek ezt az ítéletét sem fellebbezte meg a jövőhöz, sőt egészen természetesnek találta Rákosi Jenőhöz írt egyik levelében, mikor egy újságcikk annak kereste az okát, hogy «miért nem kell Bárd Miklós a köznek». «Úgy lesz a dolog, — írta a költő — hogy az én lelki struktúrámmal ki van zárva, hogy valaki népszerű költő lehessen, még ha sokkal külön legény lenne is, mint amilyen magam vagyok. Ezt én régen tudom és szívesen nyugszom meg benne.» Éreznie kellett, hogy költészete minden ízében magyar, sőt a magyarság történeti erényeinek egyik legklasszikusabb megszólalása; de érezte azt is, hogy nem az akkori átlagközönség szájaíze szerint való. «Ez biz nem modern vers, de hát én tudok modernül,» — írta egyik legszebb költeményéről, *A nemilai farkasok*-ról. Egyébként is gyakran szól a maga költészetéről meglehetősen csekély igényességet sejtető módon. Mesteréül tréfásan a vándor népköltőt, Veray Jánost emlegeti, másutt vén pusztai betyárnak mondja magát a költészet hegyén, völgyén, síkságain, aki regulát nem igen tud, nem igen tart.

Az emberek sohasem felejtettek oly könnyen és alaposan, mint ma. Pedig kár lenne, ha Bárd Miklós nemes és szép költészete feledésbe merülne. Ezért mindenképen rokonszenves vállalkozás volt összegyűjtött munkái közrebocsátásának megindítása. Első köteteként a VI., befejező kötetnek szánt, a költő levelezését és életrajzát közlő kötet látott napvilágot. Ezt a sorrendet nem kifogásolhatjuk, mert a lírikus megértéséhez segítséget nyújt életrajzának és levelezésének ismerete.

Az életrajzot a költő fia, Kozma György írta meg, kegyelettel, de teljes tárgyilagossággal. Főként Bárd Miklós költői fellépésére vonatkozólag vannak benne számunkra hasznos adatok. A költő előbb Rónay Kálmán, a

Bolond Miskában pedig Tollrágó néven adta ki ifjúkori verseit, de a fiatal mérnökjelölt 1878-ban katonának állt be s ettől kezdve költeményeket hosszú ideig nem írt. Úgy látszott, egészen elnémult.

1895 nyarán azonban áthelyeztette magát a méneskarhoz s szolgálatát Turjaremetén kezdte. Tíz gyönyörű évet élt itt s itt lett a lovaskatonából költő, — itt született meg Bárd Miklós. A Turja völgyének természeti szépségei itt nyilatkozásra bírták költői adományát s 1897-től kezdve egyre szaporodtak költeményei. A természet szépségei mellett igen nagy része volt ebben feleségének, akit Zsóka néven örökített meg költészetében s aki valósággal sugalló és ösztönző múzsájaként állt mellette. Az ő kívánságára küldte el első versét Rákosi Jenőnek. A *Húsvétkor* című vers volt ez, mely kötetében már *Az orosz* címmel jelent meg. Szerzőjeként Bárd Miklós szerepelt. Ez azonban csak sajtóhiba volt a szerző által írt Baár Miklós helyett. A költőnek megtetszett a név, amelyhez így csak a véletlen juttatta, s ezentúl ő maga is ezzel a névvel küldte be újabb verseit, a nélkül, hogy bárki is sejtette volna, kit rejteget ez a név. 1901 nyarára már egész kötetre való verse gyűlt össze. Ezeket azzal a kéréssel küldte meg Rákosinak, hogy írja meg, érdemesnek tartja-e őket arra, hogy megjelenjenek. Még ez is nagy titkolózás alatt történt s a választ bárdi Bay György névre Perecsénybe kérte egyik rokonának, Gulácsy Árpádnak a címére. Rákosi szívesen vállalkozott a kötet kiadására s belőle mutatól néhány verset közölt is a Budapesti Hírlap karácsonyi számában. Ezek egyikének, az *Éjjeli utazásnak* turjaremetei vonatkozásából a költő legidősebb fia, Miklós, a későbbi belügyminiszter, ráeszmélt arra, hogy a Bárd Miklós álnév mögött csak atyja rejtőzködhetik s ennek híre a rokonság közt is elterjedt. Ezt azonban a költő nem erősítette meg s verseiről még fiai előtt sem beszélt, sőt élete végéig őrizgette inkognitóját. A kötet 1902-ben jelent meg, nagy sikert aratott s egyszerre ismertté tette költője nevét, akiről aztán lassanként kiderült, hogy igazi neve leveldi Kozma Ferenc, életpályájára nézve lovastiszt s testvérbátyja Kozma Andornak, az ismert nevű költőnek.

Irodalomtörténeti érdekessége a közölt levelek közül is főként azoknak van, amelyek Bárd Miklós költői pályájának megindulására vonatkoznak. A levelezés anyagát leginkább a költőnek feleségéhez írt levelei szolgáltatják, majd a Rákosi Jenőhöz írottak következnek. A költő egyébként ezeken kívül kevés levelet írt, nem volt sem közlékeny, sem szorgalmas levélfíró. A levelezésből a költő munkásságára nézve érdekes adatként az derül ki, hogy írt egy *Szováthy Éva* című drámát is. Tárgyát a szabadságharcból vette. Közölve van Császár Elemérnek a szerzőhöz írt bírálata is a darabról (219—223. l.).

Érdeklődéssel várjuk a még hátralevő öt kötet megjelenését. Ezek Bárd Miklós költői hagyatékát fogják közölni, lelkének azokat a nyilatkozásait, melyekről ő szentül hitte, hogy a szépséget szolgálja velük, «a szépséget pedig az Isten vigasztalásul adta e romlandó világnak».

KÉKY LAJOS.